

Tömör Márta könyvének borítója

Gilles - Watteau után szabadon. MÉG Színház (Fotó: Széman Richárd)

Szent László királyrul ének R. T. Szász Zsolt. Hattyúdál Színház, 2002.

Nánay István

SZAKRALITÁS ÉS PROFANIZMUS

KÖNYV A BÁBOZÁS GYÖKEREINEK KERESÉSÉRŐL

Tömöry Márta vegyes műfajú, kézikönyvnek is használható kötetet adott közre jó két évtizedes – többnyire Szász Zsolttal közösen végzett vagy végiggondolt – bábos kutatásairól, illetve ezek eredményeinek gyakorlatba való átültetési kísérleteiről. A könyv anyagának jó részével már korábban, Tömöry *Bábos fenomen – a drámatörténetben és napjaink gyakorlatában* című doktori disszertációjának témavezetőjeként találkoztam, amikor az elmélkedéseinek és kutatásainak óriási terjedelmű dokumentációjából kellett kiválasztanunk egy dolgozatnyi kompakt részt.

A disszertáció és a jelen kötet (*Mikor a bábok még istenek voltak*) tehát egymást kiegészítő két mű. A szerző mindkettőben elsődlegesen a bábozás kultikus és folklorisztikus gyökereinek vizsgálatát tűzte ki céljául. „Azt a titkos utat járjuk be – írja dolgozata bevezetőjében Tömöry –, melynek során az archaikus gondolkodású ember (gyermek, művész) alapfilozófiai kérdésekre keres választ – ki vagyok? honnan jöttem? hová tartok? –, eközben megismeri önmagát és az őt körülvevő természeti világ törvényeit, kialakul (kozmogónikus) világképe, amely rendezi társas kapcsolatait, társadalmi viszonyait.”

Nem elsősorban filosz-érdeklődés vezeti Tömöryt (és Szász Zsoltot), amikor nyomozni kezd(enek) egy műfaj gyökerei, egy világlátás s annak irodalmi-művészeti lenyomatait után, hanem arra a közvetlenül gyakorlati kérdésre keresi(k) a választ, hogy lehet-e, s ha igen, hogyan lehet ma érvényes bábszínházat csinálni, mi a helye a mai bábművészetben a hagyománynak, visszahozható-e a báb évezredek óta meglévő, de koronként elhalványuló kultikus szerepe. Azt az utat járják be, amelyen a múltba s onnan vissza Antonin Artaud-tól Jerzy Grotowskin át Eugenio Barbáig s másokig végigmentek.

De míg a színház-antropológusok elsősorban olyan, a civilizációtól többé-kevésbé izolált közegben kutatnak, ahol a törzsi-prefeudális társadalmi viszonyok

konzerválódtak, Tömöryék mindenekelőtt a magyar történelmet, főleg őstörténetet, a nyelvrokonság kultúráját s a magyar folklórt faggatják. Ez az irányultságuk jól követhető a doktori dolgozatban, hiszen a magyar folklórkincsből a gyerekmondókák és játékok éppúgy helyet kapnak, mint a párválasztó vagy beavató szertartások, s a sámán meg táltos kultusz megnyilvánulásai mellett ott vannak a betlehemes játékok, valamint a példák sorában a nyelvrokonaink ünnepi ceremóniáit tibeti és mongol lámaista, sőt észak-amerikai indián maszkos-táncos rítus is kiegészíti, illetve ellenpontozza.

A könyv a dolgozatéhoz hasonló szerkezetű, ezáltal öt nagy fejezet kapcsolódik lazán egymáshoz. A legtöbb nóvumot az első és az utolsó fejezet tartalmazza. A *Bábesztétika dióhéjban* címet viselő indító fejezet műfaja beszélgetés. Tömöry és Szász hosszú időn keresztül zajló eszmecseréjének szerkesztett változata öt alfejezetre tagolódik, amelyekben a báb, bábozás eredetéről, az irányhármasság elvéről, a bábhangról, a bábtervezésről és a bábos történetmesélésről foglalják össze az általuk legfontosabbnak vélt tudnivalókat. Ez a bevezető megadja az alapot arra, hogy a továbbiakban miként kell értelmezni az egyes kifejezéseket, s azt a szemléletet is körvonalazza, amely az egész művet, az egyes részterületek tárgyalását áthatja és meghatározza. Hiszen nem csak technikai és praktikus szempontok merülnek fel a beszélgetés során, ha például a bábok mozgatásáról vagy a bábozás közbeni hangdeformációról értekeznek, hanem mindaz a spirituális és valós tudás, ami e megoldások mögött az évszázados tapasztalatok nyomán felhalmozódott.

A második fejezet – *Egy lehetséges magyar színház-antropológia alapjai* – tulajdonképpen átvétel a doktori disszertációból. A szerző a dolgozatból azokat a fejezeteket emeli át, amelyek a magyar (színház)történetre is hatással lévő ősi szertartásokat

elevenítik fel (*Szárnyas pasker*, a vadászat rítusa, a medve-ünnep, a táltos és sámán kultusz, betlehemes, vagy a búza hétstációs misztériumjátéka, a *Hejjető*).

A harmadik fejezet ugyan azt a címet kapta, hogy *A magyar (báb)színház titkos története*, de tulajdonképpen a magyar drámatörténet kezdeti, az első világi drámák megszületésének, illetve a felekezeti színházi játszás kiteljesedésének idejéig (17–18. század) tartó szakaszát tárgyalja. A lényegét tekintve irodalomtörténeti áttekintés azonban két irányba is kitér: egyrészt felidéződnek az olyan, írásban nem rögzített színházi formák (karnevál, népi játékok, reggölés stb.) is, amelyek fennmaradt töredékeiből és/vagy a róluk szóló híradásokból kikövetkeztető a használatos játékműveik, másrészt a művek ismertetése kiegészül az előadásuknál lehetséges és feltételezett bábos elemekkel.

A negyedik fejezet (*A hivatásos bábjátás kezdetei*) ténylegesen a magyar báb történet fontos részét öleli fel az Esterházyak kastély-bábszínházától a Hincz és Kemény-családok tevékenységéig. Közben olyan kuriózumoknak ható tényekre világít rá a szerző – mint amilyenek Csokonai Vitéz Mihály pásztorjáték-fordításai, vagy Balog István vándorszíniész bábos súgókönyve, a vásári ponyvairodalom, a népkönyvek bábosok által is feldolgozott darabjai, történetei –, amelyek mind a bábos hagyományok folyamatosságának bizonyítékai.

A kötet záró fejezetét tartom a legjelentősebbnek. Az, ami a nem sokat mondó cím (*Egy ösvény – a mienk*) mögött megfogalmazódik, közelmúltunk bábszínház történetének nélkülözhetetlen és alapozó szintű adaléka. Itt ugyanis Tömöryék arról az alkotói és eseményszervezői munkájukról számolnak be, amely egyrészt megszülte az elméleti kutatások iránti igényüket, másrészt állandó visszacsatolást jelentett az elméleti és gyakorlati tevékenységük között.

Szubjektív naplónak is nevezhető ez a fejezet, hiszen elsősorban Tömöry pályájának képe rajzolódik ki belőle, a bábbal való első találkozásától a prágai tanulmányain keresztül, a bábdramaturgiai munkáin, az amatőr bábjátás patronálásán, a különböző szintű oktatások beindításán, a nyírbátori

Szárnyas Sárkány Hete Nemzetközi Utcaszínházi Fesztivál és az Országos, majd Nemzetközi Betlehemes Találkozó eseményeinek szervezésén át az önálló színházi formációk – MÉG Színház (1990), Hattyúdal Színház (1994), Magyar Királyi Bábszínház (2001) – alapításáig és működtetéséig. S miközben egy gazdag életút állomásait ismerjük meg, körvonalazódik az 1986-tól eltelt csaknem három évtized magyar színház történetének egy fontos fejezete is. Nyomon követhetjük a vidéki bábszínházak önállósulásának, megalakulásának és talpra állásának folyamatát, a nyolcvanas évek végén színre lépő bábos generáció (Kovács Géza, Rumi László, Pályi János és társaik) útkereséseit, rövid és személyes beszámolókon keresztül képet kaphatunk bel- és külföldi fesztiválokról, mini-portrék hoznak közelebb egy-egy alkotót (megrendítő a korán elhunyt színész, Hang Gáboré), s nem mellékesen megelevenednek azok az előadások, amelyeket Tömöry és társulatai készítettek. Ezeknek az előadásoknak egy része azokból a szövegekből született, amelyeket a szerző a könyv korábbi fejezeteiben tárgyalt, így is összekötődnek a részek egymással.

Annak is meglehetősen tömény ez a szubjektív visszaemlékezés és kordokumentum, aki átélte a felillantott korszakot, s az említett nevek, időpontok, helyek és események közötti eligazodásban még a bősséges jegyzet sem könnyíti meg igazán a befogadó dolgát. Értelmezhetjük ezt az áttekintést úgy is, mint leendő színház történetészeknek szóló szöveget, hiszen e fejezetben a kor minden lényeges momentuma megemlítődik.

A könyv nem könnyen adja meg magát az olvasónak. Ez nem az a mű, amelyet egyhuzamban lehet végigolvasni. A fejezetekben külön-külön, s azon belül egy-egy alfejezetben elmélyedve kell kutakodni, böngészgetni, mert a lényeg, az újdonság nem annyira a nagy egészben, inkább a részletekben fedezhető fel.

Ebben a kutakodásban nagy segítséget jelentene, ha név-, cím- és tárgymutató lenne a kötetben. Az egyes fejezetek végén található – s nyomdatechnikailag igen rossz minőségű – képgyűjtemény illusztrációi között is nehéz kiigazodni, mivel nincsenek képaláírások. S a szöveg gondosabb korrektúrárt

Árgyilus királyfi és Tündér Ilona. Hattyúdal Színház, (2002, Szlovénia)

Swan' song theater/Hattyúdal Színház, 2002. F: Révész Róbert

Három köröstyén leány. R: Szász Zsolt, Szerkesztő-dramaturg: Tömöry Márta, Hattyúdal Színház, 2005

Szent Ferencről és az fordolt farkasról – bábos maszkos mirákulum, 1997. (Budai Vár)

Szent László királyrul ének, 2000, Nyírbátor

Hejjető – avagy a kenyér misztériuma. Magyar Királyi Bábszínház, 2004 (Pesthidegkút)

Hejjegető avagy a kenyér misztériuma. Magyar Királyi Bábszínház, 2001

Fotók: Széman Richárd

is igényelt volna. (Hogy csak egy bizonytalanságot szülő következetlenségre utaljak: a könyv kiadásának ideje a címdalton és a kolofonban nem egyezik).

E hiányérzeteim ellenére Tömöry Márta könyvét olyan fontos és hasznos munkának tartom, amely kerüli a tudományoskodást, a megszokott

(színház)történelmi fogalmazások sablonjait, sokkal inkább a kétségek, a keresések, a rátalálások élményének megosztásával vezeti végig olvasóját egy műfaj hazai kialakulásának, útkeresésének és kivirágzásának stációin.

(Tömöry Márta: *Mikor a bábok még istenek voltak*. Pomáz, 2012. Kráter Műhely Egyesület, 436. o.)

SACRED AND SECULAR WORLDS

Márta Tömöry's book concentrates on the cult and folkloric roots of puppetry. In the introduction, she states, "We go down that secret path, seeking the answer to basic philosophical questions still asked by those whose minds have not lost contact with the archaic world (children and artists): Who am I? Where did I come from? Where am I going? . . ." She looks for the answer to practical questions – Is it possible to make valid puppet theater today? And if so, how? What role does tradition play in puppetry today? Is it possible to bring back the role of the puppet as a cult figure which has existed for thousands of years, but is fast fading? Tömöry investigates Hungarian history, particularly ancient history, the culture of language kinship and Hungarian folklore. The book leads the reader through the development, search for direction and blossoming of a genre.